

Gazda, J. – Pospíšil, I.: **Proměny jazyka a literatury v současných ruských textech**. Masarykova univerzita, Brno 2007, 146 s. ISBN 978-80-210-4426-5, ISSN 1211-3034

Posuzovaná monografie vznikla v rámci grantového projektu AV ČR *Integrovaná žánrová typologie současných ruských textů* (reg. č. A9164202). Jeho hlavním cílem bylo ukázat, že je možné vytvořit obor srovnávací typologie uměleckých, publicistických a odborných textů, který by propojoval filologické a sociální vědy a jejichž průnik by umožnil nové pohledy jak na jazyk a literaturu, tak i na jednotlivé sociální vědy. Autoři vycházeli ze skutečnosti, že dosavadní koncepce tzv. „čistě“ filologie se stala v období na přelomu tisíciletí neudržitelnou. Je to období, kdy slavistika prožívala a v některých západoevropských zemích dosud prožívá svou krizi. V těchto zemích si rusistika v rámci slavistiky udržovala a stále udržuje dominantní postavení, avšak začal se tam posilovat politologický základ oboru. Takto pojaté studium oboru se zredukovalo na výuku praktických jazykových cvičení a na zařazení přednášek z oblasti sociálněvědní problematiky. Tato skutečnost přivedla autory předkládané monografie k vytvoření integrované disciplíny, přesněji souboru disciplín, které by se navzájem doplňovaly a využívaly svých potenciálů k objasňování řady aspektů, které byly doposud součástí tradiční filologie, nebo naopak tradiční sociální vědy. Jde o integrovanou žánrovou typologii, která hledá v literárním textu propojení estetické a sociální reality, a areálová studia, resp. evropská areálová studia chápána jako širší studium areálové v rámci Evropy a ostatního světa.

V první kapitole (*Metodologická východiska*, s. 7-13, autor I. Pospíšil), která má charakter úvodní pasáže, se vymezují pojmy „integrovaná žánrová typologie“ a „areálová studia“ a poukazuje se na jejich aplikaci při výzkumu ruského jazyka a literatury. Čtenář se dovídá, jak uplatňují modernizaci filologické rusistiky na katedře rus(k)ologie Fakulty mezinárodních a politických studií na univerzitě v Krakově, v jejímž čele stojí známý polský slavista a rusista L. Suchanek. Toto pracoviště ve své vědeckovýzkumné činnosti pokrývá celý areál dnešní Ruské federace a v historické dimenzi a kontextově i prostory rozsáhlejší. Rus(k)ologie (polsky *rosjoznawstwo*) studuje celý zmíněný areál, musí se například zabývat všemi jazyky, jimiž se tam mluví. Ukazuje se, že koncepce krakovského centra je inspirativní a má výrazné pedagogicko-pragmatické dimenze.

Autorem následujících čtyř kapitol, věnovaných především problematice sociolingvistické, je J. Gazda. Vychází v nich z poznatku, že politické změny ve společnosti mají vliv na vývoj jazyka, zejména v oblasti jeho slovní zásoby a řečové komunikace. Nejzřetelněji je tento fenomén doložen na konci 20. a na začátku 21. století. V současné sociolingvistice je toto období charakterizováno jako doba, v níž se jazyky dostaly do stavu bouřlivých proměn. Změny ve všech oblastech mezilidské komunikace mají přímou souvislost s dramatickými společenskými procesy a se změnami globálního charakteru, jejichž analýza je v současné době předmětem mnoha společenskovědních oborů. Proto ve druhé kapitole (*Jazyková situace ruštiny v transformující se Evropě*, s. 14-21) se autor zamýšlí nad jazykovými poměry v zemích východní a střední Evropy a klade si otázku, jaké tendence jsou pro ně v souvislosti s obecnými transformačními procesy charakteristické. Na základě provedených výzkumů lze říci, že jazykové postupy probíhající v zemích východní a střední Evropy mají mnoho společného. K situaci v ruštině se vyjádřila moskevská lingvistka Je. A. Zemskaja. Události druhé poloviny 80. a začátku 90. let 20. století, které měly vliv na společnost i na jazyk, označila za revoluční. V jazyce došlo mj. k posunům a změnám norem, a to na všech jeho úrovních. Transformační procesy přinesly také negativní dopady: především dochází k častému narušování spisovné normy a setkáváme se s celkově nízkou úrovní jazykové kultury. Všechny změny probíhající v tomto období lze považovat za odraz jazykového vývoje. Jak dobře víme, podmínkou existence jazyka je, že se v průběhu dějin mění a přizpůsobuje se vyjadřovacím potřebám jeho nositelů.

V období let 1945-1985 se nejvíce změnil styl a užívání ruského jazyka v jeho jednotlivých funkčních varietách a žánrech. Společensko-politické změny se nejzřetelněji odrážejí v jazyce pub-

licistiky. Mnohem méně se tyto změny odrážejí v odborném a jednácím stylu, které bezprostředně nesouvisejí se změnami ve společnosti. Posunům v jazyce publicistických textů je věnována třetí kapitola (*Změny v jazyce publicistiky transformačního období*, s. 22-30). Období přestavby po roce 1985 znamenalo zásadní předěl ve vzájemných vztazích účastníků řečové komunikace: namísto publicistů, jejichž úkolem bylo do té doby především vyjadřovat a prosazovat oficiální linii státního vedení, přicházejí autoři zcela jiného profilu: na jedné straně to jsou kritičtí intelektuálové (jejich hlavním stylistickým vyjadřovacím prostředkem je ironie), na straně druhé „demokratičtí“ autoři, kteří jsou schopni vyjadřovat se k čemukoliv a kteří svou blízkost k prostému člověku demonstrují tím, že užívají jazykového substandardu; to jim umožňuje verbálně zaujímat vyhraněné postoje a vyslovovat ostré soudy a zejména odsudky na adresu ideových protivníků. Celkový styl publicistických textů je dán výběrem variantních výrazových prostředků na jednotlivých úrovních jazyka. Proto ve výkladu této kapitoly je rozebrána povaha nejvýraznějších jevů, typických pro žurnalistický a publicistický psaný jazyk transformačního období, a to nejprve na úrovni písma, dále v oblasti slovní zásoby, tvoření slov a frazeologie. Pozornost si zaslouží oblast frazeologie, kde dochází k pronikání nových slov a idiomů (například využívání parafrází citátů z děl klasiků marxismu-leninismu a jejich pokračovatelů). Hlavním smyslem jejich užívání je vyjádření ironie.

Jednou z hlavních příčin vzrůstajícího zájmu o jazyk hromadných sdělovacích prostředků mezi jazykovědci spočívá v tom, že umělecká literatura na konci 20. století v podstatě ztratila vliv na společnost a přestala být lingvistickým a estetickým modelem. Ve druhé polovině 20. století dochází ke změně orientace při vymezování spisovné normy ruštiny z jazyka umělecké literatury na jazyk hromadných sdělovacích prostředků. Na rozdíl od uměleckých textů, v nichž jazyk plní především funkci estetickou, výběr jazykových prostředků v textech hromadných sdělovacích prostředků se řídí výhradně pragmatickými kritérii. Současná publicistika díky své aktuálnosti a dostupnosti poměrně adekvátně odráží jazyk a jazykové myšlení lidí nynější epochy a stává se tak vděčným objektem lingvistického bádání. Z hlediska dílčích záměrů projektu *Integrovaná žánrová typologie ruských textů konce 20. století* je ve čtvrté kapitole (*Lingvistická /stylová/ charakteristika ruských publicistických textů konce 20. století*, s. 31–45) učiněn pokus o stanovení konstitutivních a diferencních rysů současného publicistického stylu a na tomto základě stanovit lingvoestetické (stylové) zvláštnosti ruské publicistiky „přestavbového“ a „popřestavbového“ období na konci 20. století. Podle vyjádření autora je makrolingvistický přístup k takovému výzkumu nezbytný především proto, že v posledním desetiletí se v ruském společenském povědomí zakořenila dichotomie „demokratická“ (liberální) publicistika × opoziční („vlastenecká“) publicistika, která vede ke dvojí deformaci: jednak navozuje představu, že existují dva ideologické a stylistické systémy hromadných sdělovacích prostředků, jednak tzv. demokratický tisk bývá automaticky označován za pozitivní, kdežto opoziční tisk je obecně hodnocen jako negativní. Z profesionálního hlediska je takové bipolární nazírání na situaci v současné ruské publicistice zjednodušené a jde výlučně o uplatňování politického kritéria. V celkovém pohledu má podle autorova odborného výzkumu ruská žurnalistika a publicistika přestavbového období vysokou profesionální úroveň.

Publicistický a odborný styl navzájem sblížuje jejich podstatná složka a tou je informativní funkce. Z toho vyplývá, že přesvědčivost a logičnost argumentace, racionálnost, jasnost a přesnost předávaných informací, které jsou vlastní jazyku vědy, jsou neméně důležité i pro jazyk publicistiky. Avšak pro publicistický styl je vedle informativní funkce nejdůležitější funkce přesvědčovací. Interpretace a sociální hodnocení konkrétních událostí je proto v publicistice často důležitější než informace o nich. Tato skutečnost má vliv i na další charakteristické zvláštnosti jazyka jejich textů. Situace v ruské publicistice transformačního období je rozebrána v páté kapitole (*Jazyková kritéria autentičnosti ruské žurnalistiky a publicistiky tranzitivního období*, s. 46-60). Pro lingvistickou analýzu jejího jazyka a stylu přebírá autor pojetí ruské lingvistky Je. G. Lipatovové. Vychází z dichotomie „kvalitní“ (seriózní, autentická) publicistika × „nekvalitní“ (neseriózní, neautentická) publicistika. První má nejbližší ke konceptu publicistické kultury (nepřekračuje hranice profesionální

etiky), zatímco typickými znaky druhé jsou tendence k senzacechtivosti, moralizování, zaměření na negativní jevy, využívání nenormativní slovní zásoby (zejména z oblasti žargonu). Znakem kvalitní publicistiky je vysoká úroveň řečové kultury, to znamená bezchybné ovládnutí jazyka na všech jeho úrovních. Pro většinu současných jazykovědců je však zajímavějším objektem právě žurnalistika a publicistika, v níž jsou zásady jazykové kultury porušovány, a poskytují tak zajímavý a vděčný objekt zkoumání. V kapitole jsou otištěny ukázkové texty dvou autorů (jeden z hlediska jazykového kvalitní, druhý nekvalitní) a k tomu jsou připojeny autorovy odborné komentáře, v nichž se rozebírají jejich příznačné rysy.

Následují čtyři kapitoly věnované především posunům v pojetí ruské literární vědy a její textové podoby, které se začaly projevovat v období glasnosti a perestrojky. Jejich tvůrcem je druhý z autorů – I. Pospíšil. Výzkum byl založen na studiu dobové literární produkce, na excerpci dobových časopisů, vybraných prozaických děl a literárněvědných prací. Materiál pokrývá období od 80. let 20. století po přelom 20.-21. století. V jednotlivých kapitolách se postupně rozebírají ruská situace a typologie literárních textů (s. 61–98), jazyk a žánr ve vybraných ruských textech literárněkritických (s. 99–111), hodnocení světových literárních dějin prizmatem ruské literární vědy (s. 112–119), areálový pohled na ruskou literaturu z hlediska typologie textů (s. 120–140). Tato část publikace není předmětem naší recenze, proto se o ní pouze zmiňujeme.

K práci je připojen *Výběr citované primární literatury* (s. 141–142), *Výběr sekundární literatury* (s. 142–144). Na konci knihy je uveden soupis prací obou autorů, které tematicky souvisí s textem monografie (s. 145–146). *Obsah* je situován na začátku knihy (s. 5).

Publikace vyšla ve Spisech Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně (pod č. 367).

Aleš Brandner

Ján Kačala: Syntaktický systém jazyka. Pezinok 1998, 144 s. ISBN 80–967911-1-7

Nebývá zvykem psát o knize po deseti letech od jejího vydání. Publikace předního slovenského lingvisty však zasluhuje, aby jí byla tato jubilejní pozornost věnována, neboť se stala ve své době významným příspěvkem při soustředěné přípravě k vydání reprezentativní syntaxe slovenštiny a zaslouží si i dnes ještě větší pozornost, než jaké se jí tehdy v české jazykovědě dostalo. Autor knihy, člen-korespondent Slovenské akademie věd, se opírá o dlouholetou tradici bádání v oblasti slovenské syntaxe počínaje Bernolákem až po Ľudovíta Nováka, Eugena Paulinyho, Jozefa Ružičku a Jána Oravce a hlásí se i k syntaktickým koncepcím českých autorů, mj. Františka Daneše, Miroslava Grepla, Heleny Běličové a dalších.

Syntaktický systém se v autorově koncepci právem chápe jako dominantní složka jazykového systému, který kromě toho zahrnuje i „nižší“ systémy, morfologický, lexikální a slovtvorný. Za výraznou přednost publikace je třeba považovat důsledné sepětí plánu výrazového s plánem významovým, tj. sepětí syntaxe a sémantiky, zejména pak komplexnost a systematickosti autorova pojetí, které se zračí mj. v plánovitěm pořadí jednotlivých kapitol. Autor sám svou koncepci syntaxe označuje jako konstrukční syntax, resp. konstrukční gramatiku, což je projevem úsilí zvýraznit konstrukční (výstavbový) princip v syntaktickém systému jako základní.

Jádro celé práce zahrnuje tyto složky: 1. syntaktické jednotky, 2. syntaktické vztahy, 3. syntaktická (konstrukční) pravidla a 4. syntaktické prostředky. Syntaktické jednotky (1) jsou gramatické (větný člen, syntagma, polopredikativní konstrukce, věta – centrální jednotka a souvětí) a sémantické. K realizaci sémantických jednotek, které nemají vlastní specifické výrazové prostředky, slouží plnovýznamová slova a možnost jejich vzájemného spojování. Syntaktické vztahy (2) se dělí na a) základní a b) specifické. Základním vztahem (a) je vztah aktualizací, větotvorný, který je komplexní, tj. gramatický i sémantický; může být predikační, ale i nepredikační (např. *Škola* – název budovy, *Vojenský objekt!* – výstražný nápis; v tomto směru se s autorem plně neshodujeme). K spe-